

Ανάπτυξη δεξιοτήτων προφορικού και γραπτού λόγου

εκπαιδευτικές πρακτικές

ESW_350

Φωνολογικές ικανότητες

Ορισμοί

- ❖ Ο όρος *φωνολογική επεξεργασία* αναφέρεται στην ικανότητα του χρήστη της γλώσσας να αντιλαμβάνεται την αφηρημένη φωνολογική δομή των λέξεων.
- ❖ Με τον όρο *αποκωδικοποίηση* περιγράφεται η διαδικασία «μετάφρασης» μιας κωδικοποιημένης πληροφορίας στην αρχική, πηγαία συμβολική της μορφή.
- ❖ Στην περίπτωση της ανάγνωσης, η έννοια της αποκωδικοποίησης αναφέρεται στη διαδικασία μετατροπής της ορθογραφικής (= τυπωμένης) αναπαράστασης μιας λέξης (π.χ. γάλα) στην αντίστοιχη φωνολογική αναπαράσταση (= [γαλα]).

Φωνολογικές ικανότητες

❖ Η φωνολογική επεξεργασία θεωρείται ως το αποτέλεσμα της **γνωστικής** λειτουργίας μιας τρισδιάστατης δομής, την οποία αποτελούν:

(α) Η *φωνολογική μνήμη* (phonological memory).

(β) Η *φωνολογική κατονομασία* (phonological naming) ή αλλιώς η ανάκληση των φωνολογικών κωδίκων από τη μακροπρόθεσμη μνήμη (rapid naming).

(γ) Η *φωνολογική επίγνωση* (phonological awareness).

Φωνολογική μνήμη

- ❖ *Φωνολογική μνήμη (phonological memory)*: η ικανότητα του ατόμου να αποθηκεύει προσωρινά και να χειρίζεται φωνολογικούς κώδικες, δηλαδή, γλωσσικές πληροφορίες του προφορικού λόγου, όπως, για παράδειγμα, γράμματα, ψηφία, λέξεις κ.λπ.
- ❖ Έχει καθοριστική συμβολή στη μάθηση της ανάγνωσης, καθώς υποστηρίζει την κατάκτηση των κανόνων της γραφημικής-φωνημικής αντιστοιχίας και διευκολύνει την ανάκληση φωνολογικών πληροφοριών από τη μακροπρόθεσμη μνήμη.
- ❖ Τα άτομα με περιορισμένη έκταση στη φωνολογική μνήμη (*phonological memory span*) παρουσιάζουν δυσκολίες στην κωδικοποίηση των πληροφοριών στη μακροπρόθεσμη μνήμη με αποτέλεσμα τη, συγκριτικά, πιο αργή μάθηση.

Ανάκληση φωνολογικών κωδίκων

- ❖ *Ανάκληση φωνολογικών κωδίκων από τη μακροπρόθεσμη μνήμη (ή ταχεία κατονομασία): η ικανότητα ανάκλησης γλωσσικών πληροφοριών από τη μακροπρόθεσμη μνήμη με ταχύτητα, ακρίβεια και ευκολία.*
- ❖ *Αποτελεί τη βέλτιστη μεταβλητή πρόβλεψης της μεταγενέστερης αναγνωστικής επίδοσης έως την ηλικία των 10 περίπου ετών.*

Φωνολογική επίγνωση

- ❖ Πιθανότατα, η φωνολογική επίγνωση (phonological awareness) είναι το συστατικό των φωνολογικών ικανοτήτων που έχει λάβει την περισσότερη προσοχή από τους ερευνητές.
- ❖ Περιλαμβάνει δύο πτυχές:
  - Τη *φωνολογική σύνθεση* (phonological synthesis), την ικανότητα ενός ατόμου να συνδυάζει μεμονωμένους ήχους (π.χ. φωνήματα) σε λέξεις και
  - Τη *φωνολογική ανάλυση* (phonological analysis), την ικανότητα, δηλαδή, κατάτμησης των λέξεων σε μεμονωμένους ήχους.

Επίπεδα φωνολογικής επίγνωσης

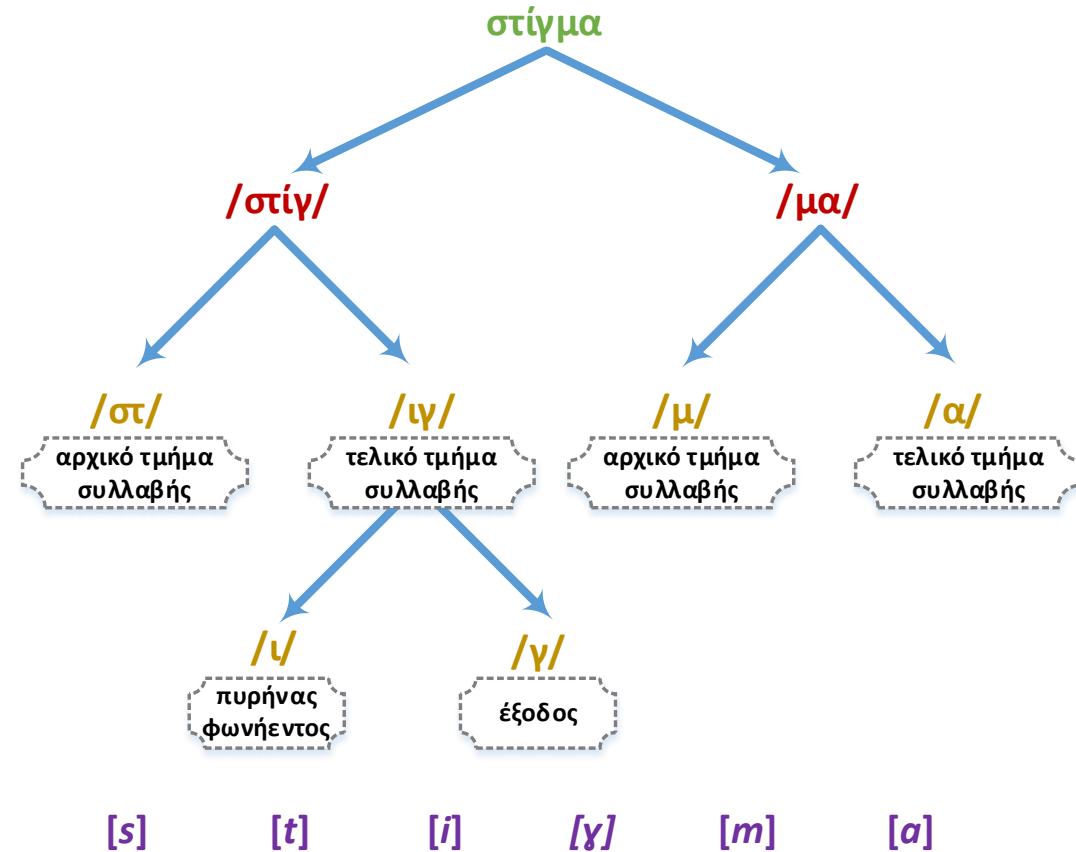
- ❖ Επίγνωση των συλλαβών.
- ❖ Επίγνωση των αρχικών και τελικών τμημάτων των συλλαβών.
- ❖ Επίγνωση των φωνημάτων.
- ❖ Επίγνωση του έμμετρου λόγου.

Μόρφημα

Συλλαβή

Ενδοσυλλαβικές μονάδες

Φωνήματα

Η ανάλυση του Gombert

Αρχικές γλωσσικές δεξιότητες

Επιφωνολογική συνειδητοποίηση

Εξωτερικές ανάγκες

Μεταφωνολογική συνειδητοποίηση

Μεταγλωσσική Ανάπτυξη

Διαδικασίες

Φάση 1: Εδραίωση αντιστοιχιών μεταξύ γλωσσικών φορμών και γλωσσικού περιβάλλοντος

Φάση 2: Υπόρρητη οργάνωση της γνώσης των φωνολογικών πτυχών της Φάσης 1 ως μέρος της κανονικής γλωσσικής ανάπτυξης

Φάση 3: Οι εξωτερικές ανάγκες (π.χ. μάθηση της γλώσσας) είναι απαραίτητες για την ενεργοποίηση της συνειδητής/ρητής επιφωνολογικής οργάνωσης

Μορφολογική επίγνωση

Διακρίνονται τρεις κατηγορίες δεξιοτήτων μορφολογικής επίγνωσης:

(α) Οι δεξιότητες παραγωγικής μορφολογικής επίγνωσης (derivational morphology awareness).

Αναφέρεται στον σχηματισμό λέξεων βάσει της τροποποίησης του θεματικού τους μέρους.

Η τροποποίηση του θεματικού μέρους γίνεται με την προσθήκη μορφημάτων που σηματοδοτούν αλλαγές στη συντακτική λειτουργία. Τα μορφήματα στην ελληνική γλώσσα κατηγοριοποιούνται, κυρίως, σε δύο τύπους:

- το θεματικό μέρος (stem) και
- τα προσφύματα ή παραθήματα (affixes).

Τα παραθήματα διακρίνονται στις προθέσεις (prefixes) και τις καταλήξεις (suffixes)

(β) Οι δεξιότητες *κλιτικής μορφολογικής επίγνωσης* (inflectional morphological awareness).

Αναφέρεται στον σχηματισμό λέξεων βάσει της προσθήκης μορφημάτων στο καταληκτικό μέρος των λέξεων προκειμένου να δηλωθεί ο χρόνος (π.χ. παρελθόν, παρόν, μέλλον), το γένος (π.χ. αρσενικό, θηλυκό, ουδέτερο) ή ο αριθμός (π.χ. Ενικός, Πληθυντικός).

(γ) Οι δεξιότητες της επίγνωσης της μορφολογίας της σύνθεσης ή μορφολογία των σύνθετων λέξεων (morphology of compounds).

Αναφέρεται στην επίγνωση για τον σχηματισμό σύνθετων λέξεων από δύο ή περισσότερες λέξεις (ή λεξικές ρίζες).

Στην ελληνική γλώσσα συναντώνται πλήθος σύνθετων λέξεων ή σύνθετα, τα οποία, ανάλογα με τη σημασία τους, διακρίνονται σε:

- παρατακτικά (π.χ. μαχαίρια + πιρούνια → μαχαιροπίρουνα),
- κτητικά (π.χ. γαλανός + μάτι → γαλανομάτης),
- προσδιοριστικά (π.χ. άγριος + λουλούδι → αγριολούλουδο) και
- αντικειμενικά (π.χ. γλώσσα + δένω → γλωσσοδέτης).

Αξιολόγηση των φωνολογικών ικανοτήτων

Εκπαιδευτικές πρακτικές για την ανάπτυξη των φωνολογικών ικανοτήτων

Αποκωδικοποίηση

- ❖ Η έννοια της αποκωδικοποίησης (decoding) αναφέρεται στις δεξιότητες με τις οποίες ένας αναγνώστης μεταφράζει τις τυπωμένες λέξεις σε ομιλία.
- ❖ Η αναγνώριση μιας τυπωμένης λέξης γίνεται, είτε μέσω της **άμεσης αναγνώρισης** (γνωρίζει δηλαδή τη λέξη) ή **αναλύοντας τα γραφήματα** που την απαρτίζουν και μεταφράζοντας αυτά τα γράφηματα σε φωνήματα.
- ❖ Επομένως, ο αναγνώστης έχει στη διάθεσή του δύο **γνωστικούς μηχανισμούς** (κανάλια επεξεργασίας) που επιτρέπουν την αναγνώριση μιας γραπτής λέξης.
- ❖ Ο πρώτος μηχανισμός ονομάζεται **λεξική διαδρομή (lexical route)** και αναφέρεται στην άμεση σύνδεση της ορθογραφικής ταυτότητας μιας λέξης και της θέσης της στο ορθογραφικό λεξικό.
- ❖ Το δεύτερο κανάλι επεξεργασίας, που καλείται **μη-λεξικό (sublexical route)**, είναι έμμεσο και προϋποθέτει τη σειριακή αποκωδικοποίηση των γραμμάτων.
- ❖ Η μη-λεξική διαδικασία οδηγεί στη σύνθεση της φωνολογικής ταυτότητας των λέξεων, μέσω της χρήσης των κανόνων της γραφημικής-φωνημικής αντιστοιχίας.

❖ Η κατάκτηση της αποκωδικοποίησης περιλαμβάνει την ανάπτυξη μιας σειράς δεξιοτήτων, όπως:

- Η επίγνωση του γραπτού λόγου (print awareness).
- Η κατανόηση της αλφαβητικής αρχής (alphabetic principle).
- Η γνώση των γραμμάτων (letter knowledge).
- Η απόκτηση δεξιοτήτων φωνημικής σύνθεσης (phoneme blending).
- Η απόκτηση δεξιοτήτων γραφο-φωνημικής αντιστοίχισης (grapheme-phoneme mappings).

Μεταβλητές πρόβλεψης της μάθησης της ανάγνωσης

Δραστηριότητες φωνημικής σύνθεσης-γραφο-φωνημικής αντιστοίχισης

- ❖ **Εγγενείς παράγοντες** (π.χ. φωνολογική μνήμη, ταχεία κατονομασία, ατομικές διαφορές κ.λπ.).
- ❖ **Οικογενειακοί παράγοντες** (π.χ. συμμετοχή της συμπεριφοράς, γνωστική συμμετοχή, προσωπική συμμετοχή κ.λπ.).
- ❖ **Σχολικοί παράγοντες** (π.χ. σχέση εκπαιδευτικού μαθητή, αριθμός μαθητών στην τάξη, έλλειψη δημιουργικότητας κ.λπ.)

Α' τάξη

Πολύ παλιά ζούσε σε κάποιο χωριό ένας ψαράς. Ένα πρωί ψάρεψε ένα κόκκινο ψαράκι. Το λυπήθηκε όμως και το άφησε να ξεφύγει.

- Είσαι πολύ καλός, είπε κλαίγοντας το ψάρι. Σου χαρίζω αυτό το μαγικό κλειδί για να κάνεις μια ευχή.

Ο ψαράς έβαλε με χαρά το κλειδί στο γιλέκο. Σκεφτόταν τι θα μπορούσε να ζητήσει για ευχή. Να ψαρεύει πολλά και μεγάλα ψάρια; Να παντρευτεί μια όμορφη και καλή κοπέλα; Όμως η τσέπη του ήταν τρύπια και έχασε το μαγικό κλειδί.

Μαθητής 1

Ανάλυση περίπτωσης

Εκτίμηση;

Βασικοί στόχοι;

Παρέμβαση;

Πρόσθετα αναγνώσματα

- Anthony, J. L., & Francis, D. J. (2005). Development of phonological awareness. *Current directions in psychological Science*, 14(5), 255-259.
- Farrall, M. L. (2012). *Reading assessment: Linking language, literacy, and cognition*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Goldsworthy, C. (2003). *Developmental reading disabilities: A language-based treatment approach*. San Diego, CA: Singular.
- Gombert, J. E. (1992). *Metalinguistic development*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Παντελιάδου, Σ. (2011). *Μαθησιακές δυσκολίες και Εκπαιδευτική Πράξη. Τι και Γιατί*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.

Ασκήσεις – θέματα για συζήτηση

1. Ποια η σχέση φωνολογικών ικανοτήτων και μαθησιακών δυσκολιών;
2. Περιγράψτε την έννοια της φωνολογικής μνήμης. Πώς συνδέεται με τη μάθηση της ανάγνωσης και της γραφής;
3. Περιγράψτε την έννοια της ταχείας κατονομασίας. Πώς συνδέεται με τη μάθηση της ανάγνωσης και της γραφής;
4. Περιγράψτε την έννοια της φωνολογικής επίγνωσης. Πώς συνδέεται με τη μάθηση της ανάγνωσης και της γραφής;
5. Πώς αναπτύσσεται η φωνολογική επίγνωση;
6. Τι εννοούμε με τον όρο φωνολογική σύνθεση; Δώστε ένα παράδειγμα.
7. Τι εννοούμε με τον όρο φωνολογική ανάλυση; Δώστε ένα παράδειγμα.

Ασκήσεις – θέματα για συζήτηση

8. Περιγράψτε την έννοια της εξωτερικής απαίτησης που αναφέρει η θεωρία του Gombert.
9. Περιγράψτε την έννοια της μορφολογικής επίγνωσης. Σε ποιους τύπους/μορφές διακρίνεται; Δώστε παραδείγματα.
10. Δώστε ένα (1) παράδειγμα εκπαιδευτικής τεχνικής για την άσκηση των μαθητών στην ταχεία κατονομασία, τη φωνολογική επίγνωση (σε επίπεδο συλλαβών) και την κλιτική μορφολογική επίγνωση.
11. Τι εννοούμε με τον όρο αποκωδικοποίηση; Δώστε ένα παράδειγμα.

Ευχαριστώ!